

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор

2019 р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Українське питання" в Російській імперії (кінець XVIII - початок XX століття)

(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти

галузь знань: 03 «Гуманітарні науки»

спеціальність: 032 «Історія та археологія»

вид дисципліни: вибіркова

історичний факультет

2019 / 2020 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

«21 » червня 2019 року, протокол № 6

Розробник програми: **Наумов Сергій Олександрович, д. і. н., професор,
професор кафедри історії України**

Програму схвалено на засіданні кафедри історії України

Протокол від «16» травня 2019 р. № 9

Завідувач кафедри історії України

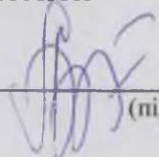

_____ (підпис)

Калініченко В.В.
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією історичного факультету

Протокол від «14» червня 2019 р. № 8

Голова методичної комісії

_____ (підпис)

Тумаков О.І.
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни ««Українське питання» в Російській імперії (кінець XVIII – початок XX ст.)» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки

третього рівня вищої освіти – доктора філософії

(назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

галузі знань – 03 – гуманітарні науки

спеціальності 032 – історія та археологія

Предметом вивчення навчальної дисципліни є «українське питання» як суспільна ситуація, пов'язана з процесом формування української нації та реакцією на нього з боку населення, громадсько-політичних рухів і влади.

Міждисциплінарні зв'язки: політологія, культурологія, соціологія, націологія, історія Центрально-Східної і Західної Європи.

Програма навчальної дисципліни складається з таких розділів:

1. Виникнення «українського питання» (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)
2. «Українське питання» крізь призму «національних проектів» другої половини XIX – початку XX ст.

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни ««Українське питання» в Російській імперії (кінець XVIII – початок XX ст.)» є дослідження процесу формування української нації імперської доби крізь призму «українського питання», на основі емпіричного матеріалу, сучасних концепцій нації і націоналізму; визначення його особливостей і еволюції, перебігу і результатів, ставлення до нього різних суспільних верств і їхню роль, позиції влади.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

Основними завданнями вивчення дисципліни ««Українське питання» в Російській імперії (кінець XVIII – початок XX ст.)» є: показати умови, причини і наслідки виникнення «українського питання», ставлення до нього з боку різних верств суспільства і влади, конкурентну боротьбу між різними «національними проектами» та чинники перемоги «українського проекту», його еволюцію, радикалізацію і політизацію, внесок національних організацій та визначних діячів українського націєтворення.

1.3. Кількість кредитів – 5

1.4. Загальна кількість годин –150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
Нормативна / за вибором	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
2-й	
Семестр	
4-й	
Лекції	
Практичні, семінарські заняття	
Лабораторні заняття	
Самостійна робота	
120	
Індивідуальні заняття	
30 (індивідуальні заняття 20% від загальної кількості годин)	

1.6. Заплановані результати навчання

Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми здобувачі третього рівня вищої освіти – доктора філософії повинні досягти таких результатів навчання:

Здатність об'єднувати (синтезувати) та обговорювати нещодавні публікації в межах та поза областю дослідження.

Здатність використовувати критичні знання в громадській сфері, що підтверджено публікацією принаймні однієї оглядової статті та статті- огляду книги.

Здатність детально розробляти та презентувати переконливо групі кваліфікованих дослідників добре обґрунтований план дослідження для розв'язання важливої задачі.

Здатність завершити розширений оригінальний результат дослідження, що ґрунтується на критичному розгляді джерел та забезпечений необхідним науковим апаратом - таким, як нотатки, бібліографія та публікація відповідних документів.

Здатність презентувати результати дослідження в науковому та ненауковому контекстах, усно та письмово, у формі наукових семінарів, наукових зустрічей та громадських ініціатив (соціально орієнтовані робочі зустрічі).

Здатність підбирати матеріал для преси, об'єднання інформації з питань викладацько-професорських ініціатив, публікувати їх в пресі чи на веб- сторінці.

Здатність ефективно планувати час для отримання необхідних результатів.

Здатність знаходити, аналізувати та об'єднувати корпус документів з різних архівів; та джерел у дисертації та в попередньому дослідженні.² Опис навчальної дисципліни

2. Виклад змісту навчальної дисципліни

Розділ 1. Виникнення «українського питання» (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)

Тема 1. Вступ. Предмет і завдання курсу. Історіографія та джерела вивчення проблеми

Поняття «українське питання», його зміст та еволюція. Місце національного питання в житті суспільства. Характеристика основних етапів вивчення «українського питання» імперської доби в історіографії: синхронного (кін. XVIII – поч. XX ст.), радянського і діаспорного (20-80-і рр. XX ст.), сучасного (кін. XX – поч. XXI ст.). Основні історичні джерела для вивчення проблеми: законодавчі акти Російської імперії, програмні документи громадсько-політичних організацій, публіцистика XIX - поч. XX ст., періодична преса, мемуари.

Тема 2. Національна проблематика в сучасній науковій літературі

Сучасні трактування понять «нація» і «націоналізм». Примордіалістські і модерністські, есенціалістські і конструктивістські концепції нації. Дискурсивна природа націоналізму. Типологія націоналізмів. Концепції К.Дойча, Е.Геллнера, Е.Сміта, Б.Андерсона, О.Міллера та ін. Концепти «національне відродження», «націєтворення», «національний проект». Французька та британська моделі

імперської політики в національному питанні. Денаціоналізація, асиміляція, акультурація як характеристики національної політики.

Тема 3. Інтеграція українського суспільства до імперської системи

Ліквідація автономного військово-адміністративного та судового устрою Слобожанщини, Гетьманщини і Запоріжжя. Включення Південної та Правобережної України до складу Російської імперії, особливості національного складу місцевого населення. Провінційна (губернська) реформа 70-80-х рр. ХУІІІ ст. в Російській імперії та її наслідки для України. Адміністративна (інституціональна) інтеграція українських земель (адміністративно-територіальний поділ і система управління, військо, суд, Церква). Інтеграція українського населення до імперських соціальних структур. Кооптація української шляхти і колишньої старшини. Поширення на українську козацьку старшину прав російського дворянства, боротьба за дворянство. Соціальна інтеграція рядового козацтва. Закріпачення селянства. Імперська інтеграція міщанства і духовенства.

Тема 4. «Українське питання» в суспільній думці кінця ХУІІІ – 30-х рр. ХІХ ст.

Ставлення українського суспільства до інтеграційних процесів, його еволюція. Позиція української еліти - шляхти і колишньої старшини. Основні історичні та публіцистичні твори з її викладом. «Автономісти» («традиціоналісти») і «асимілятори» («інтеграціоналісти»). Новгород-Сіверський гурток. Місія В.Капніста. Малоросійське товариство. Імперський і регіональний патріотизм. «Малоросійська ідентичність», її зміст і перспективи. Формування української інтелігенції та її погляди 20-30-х рр. ХІХ ст. Харківські романтики. Роль історичної науки в формуванні національної ідентичності. М.Маркевич, М.Костомаров, М.Максимович, Д.Бантиш-Каменський. «Історія русів».

Ставлення духовенства, міщанства, рядового козацтва і селянства до імперської інтеграції.

Польська шляхта і «українське питання». Консервативно-монархічна і революційно-демократична течії в польському національно-визвольному русі, їхнє ставлення до «українського питання». Концепція «великої польської нації». Козакофільство.

Російський погляд на «українське питання». Взаємозв'язок між формуванням російського національного дискурсу і «українським питанням». «Відкриття Малоросії». «Українське питання» у програмних документах декабристів. Національне питання в дискусіях 40-х рр. ХІХ ст. Концепція «великої російської нації», місце в ній «малоросійської гілки».

Тема 5. Політизація «українського питання» в ідеології Кирило-Мефодіївського товариства

Обставини виникнення Кирило-Мефодіївського товариства. Основні програмні документи та ідеї кирило-мефодіївців, особливості їхньої ідеології. Ідея всеслов'янської єдності й «українське питання». Месіанізм. Поєднання культурно-просвітницьких і політичних ідей у документах і практичній діяльності товариства. Радикалізм і поміркованість у поглядах кирило-мефодіївців. М.Костомаров. Т.Шевченко в українському національному русі. Вплив його

творів на формування української національної самосвідомості. Питання про вплив ідеології кирило-мефодіївців на суспільну думку.

Тема 6. Імперська політика щодо «українського питання» в першій половині XIX ст.

Національне питання в політиці Російської імперії. Політика царизму в галузі культури і освіти, зокрема, в мовному питанні: прагматизм, русифікація, денационалізація? Формула «православ'я, самодержавство, народність». Місце «малоросійського племені» в політиці імперської влади. Розгром Кирило-Мефодіївського товариства і його наслідки. Обмежувальні заходи адміністрації щодо української мови в 50-х рр. XIX ст.

Розділ 2. «Українське питання»_крізь призму «національних проектів» другої половини XIX – початку XX ст.

Тема 7. Культурницький варіант вирішення «українського питання». Українофільство

Особливості соціально-економічного та культурного розвитку українських земель у другій половині XIX ст., їх вплив на еволюцію «українського питання». Польський вплив на еволюцію «українського питання». «Хлопоманство». Виникнення українофільства, його суть. Журнал «Основа». Громади. Погляди українофілів. В.Антонович. Культурництво як спосіб вирішення «українського питання». Творення «українського проекту»: концепція українського народу, його історії, культури і мови. Розвиток української культури. Мовне питання як «вирішальне поле бою» «національних проектів». Національна пропаганда. Українофіли і російське суспільство в другій половині XIX ст.

Тема 8. «Українське питання» в працях М. Драгоманова

М.Драгоманов у громадівському русі. Діяльність М.Драгоманова в еміграції. Публіцистика М.Драгоманова, його критика українофільства, ідеології і практики російських революціонерів і лібералів. Драгоманівська концепція політичного розв'язання «українського питання» та реакція на неї в національному русі. «Драгоманівство» як течія в українському русі останньої чверті XIX ст.

Тема 9. Політизація «українського питання» наприкінці XIX – на початку XX ст.

Виникнення українських політичних організацій в 90-х рр. XIX ст., їх внесок у розробку «українського питання». «Profession de foi молодих українців». Формування партійних проектів вирішення «українського питання» (поч. XX ст.). Проблема співвідношення національного і соціального змісту «українського питання», розв'язання її різними політичними силами. Марксистський і ліберальний варіанти. Націонал-радикалізм. М. Міхновський. Розгортання масової національно-освідомчої роботи (пропаганда «національного проекту»), її результати.

Тема 10. «Українське питання» в суспільно-політичній думці початку XX ст.

Поглиблення й обґрунтування національних домагань і цінностей в українській публіцистиці початку ХХ ст. Синтетичні публікації про «українське питання». М.Грушевський. Відображення «українського питання» в російській ліберальній думці. Російські ліворадикальні партії і «українське питання». Представники російської консервативно-монархічної (націоналістичної, чорносотенної) суспільно-політичної течії про «українське питання».

Тема 11. Політика імперської влади щодо «українського питання» в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.

Актуалізація «українського питання» в урядових колах. Валуєвський циркуляр 1863 р. і Емський акт 1876 р. Характер імперської політики в національному і, зокрема, «українському» питанні, її непослідовність і суперечливість. Поведінка центральної і місцевої влади в «українському питанні». Столипінський циркуляр 1910 р. Посилення підозрілості й переслідувань щодо українського руху, тотальні звинувачення українських діячів у «мазепинстві» й сепаратизмі напередодні та в роки Першої світової війни.

Тема 12. Радикальні проекти розв'язання «українського питання» напередодні і в роки Першої світової війни

Актуалізація й загострення національної проблематики в українській суспільній думці. Поширення самостійницьких і антиросійських настроїв в українському русі. Д.Донцов. М.Залізник. А.Жук. Сепаратизм (відокремлення від Росії) як пріоритетне завдання національно-визвольного руху. Союз визволення України, його програма, діяльність, вплив на Наддніпрянщині. «Українське питання» в суспільній думці на початок 1917 р.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Виникнення «українського питання» (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.)												
Тема 1. Вступ. Предмет і завдання курсу. Історіографія проблеми	10				2	8						
Тема 2. Національна проблематика в сучасній науковій літературі	20				6	14						
Тема 3.	20				2	18						

Інтеграція українського суспільства до імперської системи											
Тема 4. «Українське питання» в суспільній думці кінця ХУІІІ – 30-х рр. ХІХ ст.	10				3	7					
Тема 5. Політизація «українського питання» в ідеології Кирило-Мефодіївського товариства	10				1	9					
Тема 6. Імперська політика щодо «українського питання» в першій половині ХІХ ст.	10				2	8					
Разом за розділом 1	80				16	64					
Тема 7. Культурницький варіант вирішення «українського питання». Українофільство	10				2	8					
Тема 8. «Українське питання» в працях М. Драгоманова	10				1	9					
Тема 9. Політизація «українського	10				3	7					

питання» наприкінці XIX – на початку XX ст.											
Тема 10. «Українське питання» в суспільно- політичній думці початку XX ст.	20			4	16						
Тема 11. Політика імперської влади щодо «українського питання» в другій половині XIX – на початку XX ст.	10			2	8						
Тема 12. Радикальні варіанти розв'язання «українського питання» в роки Першої світової війни	10			2	8						
Разом за розділом 2	70			14	56						
Усього годин	150			30	120						

4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Форма контролю
1	Сучасна історіографія українського націєтворення	8	Співбесіда
2	Поняття «нація», «національний проєкт» у науковій літературі	14	Реферат
3	Ліквідація автономного устрою Слобожанщини, Гетьманщини і Запоріжжя, включення Південної та Правобережної України до складу Російської імперії.	18	Співбесіда

	Провінційна реформа 70-80-х рр. XVIII ст. в Російській імперії та її наслідки для України.		
4	Формування української інтелігенції та її погляди 20-30-х рр. XIX ст. Харківські романтики.	7	Співбесіда
5	«Українське питання» у програмних документах декабристів.	9	Співбесіда
6	Політизація «українського питання» в ідеології Кирило-Мефодіївського товариства.	8	Співбесіда
7	Т.Шевченко в українському національному русі, вплив його творів на формування української національної самосвідомості.	8	Співбесіда
8	Розгром Кирило-Мефодіївського товариства та його наслідки. Обмежувальні заходи російської адміністрації щодо української мови в 50-х рр. XIX ст.	9	Співбесіда
9	Виникнення українофільства, його суть. Погляди українофілів.	7	Співбесіда
10	М.Драгоманов у громадівському русі, його діяльність у еміграції.	16	Співбесіда
11	Валуєвський циркуляр 1863 р. і Емський акт 1876 р.	8	Співбесіда
12	М. Міхновський, його погляди.	8	Реферат
	Разом	120	

5. Індивідуальні завдання

Реферат.

6. Методи навчання

Індуктивний, дедуктивний, аналітичний, синтетичний, аналогії.

7. Форми оцінювання

Поточний контроль здійснюється у формі виступів з доповідями та коментарів при проведенні дискусій, співбесід, оцінювання творчих індивідуальних завдань (реферат);

проміжний контроль проводиться у формі письмового опитування (контрольна робота);

підсумковий контроль передбачає проведення іспиту з усього курсу.

8. Розподіл балів, які отримують аспіранти

Поточне тестування та самостійна робота												Підсумковий семестровий контроль (чотирирівнева шкала оцінювання)	С у м а
Розділ 1						Розділ 2							
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	40 (20 балів за кожне питання)	100
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5		

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для чотирирівневої шкали оцінювання	для дворівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно	зараховано
70-89	добре	
50-69	задовільно	
1-49	незадовільно	не зараховано

9. Методичне забезпечення

1. Методичні рекомендації.
2. Історичні карти.
3. Слайди.
4. Наочність.

10. Рекомендована література

Базова

1. Верстюк В. Ф., Горобець В. М., Толочко О. П. Українські проекти в Російській імперії // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. – Т.1. - К., 2004.

2. Головченко В. І., Солдатенко В. Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. — К., 2009.
3. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної нації ХІХ-ХХ ст. — К., 2000.
4. Єкельчик С. Українофіли: Світ українських патріотів другої половини ХІХ століття. — К., 2010.
5. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: виникнення, історія, розпад. — Львів, 2005.
6. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. — К., 1999.
7. Когут З. Коріння ідентичності: Студії з ранньомодерної та модерної історії України. — К., 2004.
8. Миллер А. Империя Романовых и национализм. — М., 2006.
9. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи. — К., 2013.
10. Нации и национализм. М., 2002 (М. Хрох, Э. Геллнер, Дж. Бройи, Э. Смит, Э. Гобсбаум).
11. Михутина И. Украинский вопрос в России (кон. ХІХ — нач. ХХ века). — М., 2003.
12. Націоналізм: Антологія. — К., 2000.
13. Национальная политика в императорской России. Цивилизованные окраины (Финляндия, Польша, Прибалтика, Бессарабия, Украина, Закавказье, Средняя Азия). — М., 1997.
14. Національне питання в Україні ХХ — початку ХХІ ст.: історичні нариси / Кер. авт. кол. Л. Д. Якубова. — К., 2012.
15. Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. К., 2004.
16. Тисяча років української суспільно-політичної думки: У 9-ти т. — К., 2001. — Т. 5-6.
17. «Українське питання» в Російській імперії (кін. ХІХ — поч. ХХ ст.). — К., 1999. — Ч.1-3.
18. Шпорлюк Р. Формування модерних націй: Україна — Росія — Польща. — К., 2013.

Допоміжна

1. Бардаш О. Д. Російське самодержавство та суспільно-культурне життя в Україні на початку ХХ століття (1900-1917 рр.). — К., 2011.
2. Вілсон Е. Українці: несподівана нація. — К., 2004.
3. Горбань Т. Ю. Еволюція ідеї національного самовизначення в українській суспільно-політичній думці кінця ХІХ — першої чверті ХХ ст. — К., 2010.
4. Дякин В. С. Национальный вопрос во внутренней политике царизма (ХІХ — начало ХХ вв.). — СПб., 1998.
5. Западные окраины Российской империи. — М., 2006.
6. Когут З. Коріння ідентичності. К., 2004.
7. Петровський В. В. Українсько-російські взаємини в сучасній західній науковій літературі (1991-2001 рр.). — Х., 2003.
8. Українські політичні партії кінця ХІХ — початку ХХ ст.: Програмні і довідкові матеріали. — К., 1993.

9. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму у Правобережній Україні (кін. XVIII – поч. XX ст.). – К., 2005.
10. Kappeler A. Der schwierige Weg zur Nation: Beitrage zur neueren Geschichte der Ukraine. – Wien; Koln; Weimar, 2003.

11. Інформаційні ресурси

1. Мультимедійний проектор.
2. Діапроектор.
3. Диски.
4. Інтернет-ресурси:

<http://uamoderna.com/blogy/mikhailo-gaukhman/seansy-chytannia-nii-pche-17>

<http://www.istpravda.com.ua/articles/2019/10/30/156451/>

<https://postnauka.ru/video/25286>

<https://www.youtube.com/watch?v=kN2r5rGvbaQ>

<https://www.i-hyrych.name/History/19UkrStolittja.html>

http://shron1.chtyvo.org.ua/Holovchenko_Volodymyr/Ukrainske_pytannia_v_rok_y_Pershoi_svitovoi_viiny.pdf

<http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1926-klimentij-fedevich-propaganda-regionalizma-i-avtonomii-ukrainy-chnosotentsami-i-monarkhistami-v-nachale-khkh-v>